

Похило Ірина Даниїлівна, доцент, к.п.н. Вінницький національний технічний університет, кафедра українознавства, політології і права.

ПОЛІТИЧНИЙ ЛІДЕР ЯК СТАБІЛІЗУЮЧИЙ ФАКТОР СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.

POLITICAL LEADER AS A STABILIZING FACTOR IN MODERN SOCIETY.

Анотація: В даній статті окреслюється роль політичного лідера та тих факторів які здійснюють вплив на його діяльність. Досліджуються різні підходи до визначення самої категорії „політичний лідер”.

Ключові слова: лідер, політичний лідер, система, що самоорганізується.

Аннотация: В данной статье подчеркивается роль политического лидера та тех факторов, которые осуществляют влияние на его стабилизирующую деятельность. А также исследуются разные подходы определения «политический лидер».

Ключевые слова: лидер, политический лидер, самоорганизующаяся система.

Abstract: this article highlights the role of political leader and the factors that exercise a stabilizing influence on its activity.

And explores different approaches to the definition of "political leader.

Keywords: leader, political leader, self-organizing system.

Проводячи теоретичне дослідження політичного лідерства, варто мати на увазі багатогранність і комплексність цього феномену, адже не можна аналізувати окремо взятого політичного лідера та його діяльність. Треба пам'ятати, що політичний лідер і його діяльність завжди залежать від конститuentів, які впливають на діяльність політичного лідера – його оточення та послідовники, середовище, в якому він здійснює свою діяльність і яке на нього впливає, статус лідера, значимість політичних завдань і програмних положень, з якими він виступає у певний період, ресурси або засоби, якими він володіє.

Виникнення і доволі широке використання категорії „політичний лідер” і „політичне лідерство” говорять нам про появу певного феномену в дійсному історичному процесі, що фіксується цими поняттями.

Слово „лідер” взято з англійської мови і в своїй основі означає „ведучий”, „той, що показує шлях”. В той же час воно має значення „керівник політичної партії, суспільної організації”, а також „ведучий актор” і „товар, який продається за низькими цінами для притягнення покупців” [1, с. 138].

В англійській мові синонімами слова „лідер” є слова „керівник”, „голова”, „ватажок”, „командир”, „директор”, „шеф”, „управляючий”. Звідси певна невизначеність категорії „лідер” дозволила з’явитись терміну і поняттю „політичний лідер”. Відбулося розширення цього поняття: воно включає в себе керівництво, командування, ведення за собою, управління, виконання головної ролі, здійснення тиску, панування.

Починаючи з античності, мислителі зосереджувалися на дослідження тих людей, що керували та управляли іншими: пророках, королях, воєначальниках. Видатний мислитель середньовіччя Н.Макіавеллі вважав, що політичний лідер – це правитель, який об’єднує і представляє все суспільство і використовує будь-які засоби для підтримання суспільного порядку і збереження свого панування. Лідер, біологічний тип людини, надлюдина, не обмежена нормами моралі, політичними цінностями – таким уявляв лідера Ф.Ніцше [2, с. 5].

Але на сьогоднішній день ці погляди зазнали перегляду. Політичний лідер виступає як об’єкт наукових досліджень. Висувається концепція компаративного (порівняльного) аналізу феномена політичного лідерства [3, с. 176]. Д. Растоу таким чином охарактеризував цей підхід: „Систематичне та порівняльне вивчення процесу лідерства дозволить зберегти тривалу дискусію між тими, хто розглядає лідерство... в основному як індивідуальний атрибут або характерну рису, і тими, хто віддає перевагу розглядати його детермінованими ситуаціями також, як і більш стару суперечку про історичний вплив видатних осіб” [4, с. 24].

Наприклад П.Волобуєв вважає, що „політичний лідер” – це, насамперед, найвидатніша особа, що має тверді переконання, принципи, якщо до вподоби, концепцію розвитку держави, яка спроможна відстоювати свої ідеї в

відкритій полеміці і боротьбі, що готова у випадку невдачі піти у відставку, зберігаючи при цьому своє „обличчя” та загальнонаціональну значущість [5, с.74].

Не менш цікавим є визначення політичного лідерства В.Пугачова, який відзначає, що політичний лідер – (від англ. leader, голова, керівник) – формальний або неформальний лідер (ватажок) держави, політичної групи (угруповань) або суспільної організації, руху (масового, елітарного); ведуча особа політичного процесу, яка здійснює функцію об’єднання соціальних сил, який направляє діяльність державних або суспільних інститутів, політичних рухів, особа, що визначає особливості курсу на реформу або революційні перетворення [6, с. 10].

Один з провідних вітчизняних дослідників проблематики політичного лідерства А.Пахарєв визначає політичне лідерство як взаємозв’язок, взаємодію та взаємовплив основних його елементів: лідер, послідовники, середовище, завдання. Лідерство – це не тільки набір неординарних якостей і здібностей лідера, а й особливий вид міжособистісних взаємин, і його вплив є цілеспрямованим і передбачуваним, характеризується тривалістю часу та динамічністю [7, с. 7].

Якщо у слов’янських мовах частіше вживається слово „керівник”, то в англійській – „лідер”, тотожне слову „керівник”. Різниця між поняттями у тому, що лідер висувається завжди „знизу-догори”. Керівник – навпаки: „згори-донизу” [8, с. 13].

Отже, можна зробити такі узагальнення: 1) лідерство є тісним взаємозв’язком, взаємодією і взаємовпливом складових (лідер, послідовники, середовище, завдання); 2) лідерство не обмежується набором неординарних якостей і здатностей лідера, а є особливим видом між особистісних відносин; 3) лідерство пов’язане з роллю, яку виконує особистість у певній політичній системі; 4) процес лідерства тривалий у часі й динамічний [9, с. 24].

Таким чином, політичний лідер – це наділений реальною владою авторитетний член організації, групи, суспільства, формальний або

неформальний вплив якого діє йому змогу відігравати провідну чи суттєву роль у політичних процесах, здійснювати постійний, стійкий, легітимний вплив на суспільство чи його певну частину, котра добровільно віддає йому певні політико-владні повноваження.

Політичне лідерство є соціальним явищем, процесом, що включає в себе селекцію, висування, легітимацію і діяльність соціально значущих особистостей за допомогою специфічних політичних технологій. Разом з тим політичне лідерство само по собі може бути представлено у вигляді однієї з політичних технологій (або компромісу) суспільства, яке прагне до прогресивного розвитку. Суспільство при певному лідерові може просуватися і у зворотному напрямку – у даному випадку це вибір самого суспільства, який акумулює той чи інший діяч і керує ним.

В той же час було б не правильно покладати усю відповідальність за розвиток в той чи інший бік на одну певну особу, хай навіть вона і непересічна. Лідер у такій же мірі впливає на суспільство, у якій воно впливає на самого лідера. „Характер особи є „фактором” суспільного розвитку лише там і лише настільки, де, коли і наскільки їй дозволяють суспільні відносини”[10, с. 322]. Будь-який лідер, якщо він не прагне до самоповалення, а тим більше бажає впливати на соціальні процеси, повинен бути принаймні – популістом – у кращому розумінні цього терміну. Інакше його спіткає доля лідера – одинака, який обов’язково буде замінений іншим, який більш влаштовує народ.

Результати діяльності лідерів можуть бути різними: хорошими або поганими, відмінними або катастрофічними.

Необхідно знати, до якої межі вони змінюють суспільство, яким управляють. Але при обговорення впливу постає зразу дві проблеми: дії лідерів і природа реагування на них. Вплив лідерів залежить від середовища, їх дії повинні бути пов’язані з його характеристиками. Лідер повинен пристосовуватися до проблем свого суспільства. Він не може висунути будь-які абстрактні проблеми і мати надію на успіх. Таким чином, питання про

результат діяльності політичного лідера нерозривно пов'язане з середовищем, з його станом.

Так, припустити, що у тоталітарному суспільстві влада зосереджена в руках однієї особи, від якої залежить дуже багато, якщо не все, означає переплутати тоталітаризм з авторитаризмом. Адже, на відміну від авторитаризму, який дійсно припускає виняткову роль лідера, авторитета у прийнятті рішень, тоталітарність – це ознака систем, які самоорганізують цілісність, яка потребує не лідера, а номінальну фігуру, яка адекватно „віддзеркалює” ментальність даної системи. Більш того лідерство протипоказане тоталітарному суспільству, бо воно вносить деструкцію у цілісність.

Тоталітарні суспільства, що виростають із авторитарних, відрізняються від останніх тим, що влада у них є функцією статусу, а не особистості. У зв'язку з цим відносини влади формуються в них на усіх рівнях не як результат зусиль вождя або монарха, а як наслідок самоорганізації суспільства, системи замкнутої і багато в чому самодостатньої, яка „гасить” усі відхилення від середнього, і отже реальне лідерство тут можна вважати аномалією.

У системі, яка самоорганізується не „лідер” (у вузькому розумінні цього терміну – як людина, яка має найвищий статус) веде суспільство у потрібному напрямку, а сама система задає той тип „лідерів” – своїх опричників, диктуючи їм правила та лінії поведінки, і рекрутуючи нових „лідерів”, які діють відповідно до приписів самої системи і ніяк інакше. І так звана ініціатива Горбачова про перебудову є не плід цілеспрямованих та героїчних зусиль реформаторів, а результат нової якості, яка з'явилась у системі у відповідь на зміни, що накопичились зсередини та поза нею.

Звичайно, конкретні дії „лідера” більше чи менше усвідомлені, але разом з тим у них немає нічого непередбаченого та неординарного. Механізми „перебудови” у тоталітарних системах складні, але логіка їх проста і зводиться до наступного: модернізація суспільства – яка не стільки результат

чиєїсь персональної та свідомої ініціативи, скільки відповідь на запит самої системи. Різкість же повороту пояснюється, насамперед, виробленням ресурсу самодостатності – ресурсу в самому широкому розумінні: концептуально-ідеологічному, екстенсивно-економічному, емоційному, хоч і неабияку роль відіграє тут також криза номінальної влади внаслідок її дискредитації внаслідок швидкої заміни одного лідера іншим. Система, в силу інстинкту самозахисту, виштовхнула до верхівки владної піраміди більш молодого свого представника.

Але новий „лідер” у своїх діях вийшов за межі, які окреслив мандат системи, що можна пояснити наступним чином: у модернізацію суспільства включилися, і доволі активно, сили, що знаходяться за межами дозволу системи, чії дії „лідер”, природно, не може залишити без уваги. Перевищивши свої повноваження, „лідер”, сам того не бажаючи і, вірогідно, не усвідомлюючи, вніс у систему деструкцію, в силу чого почався незворотній процес втрати рівноваги і цілісності.

Звичайно, з одного боку цілісність – це один з факторів тоталітаризму, з іншого – вона не тотожна з ним. Камю писав: „Тоталітарність, за своєю суттю, не що інше, як свідоме устремління до юності, яке властиве як віруючим, так і бунтівникам, але воно вершиться зараз на обезбожненій землі” [11, с. 300]. Цілісною, єдиною може бути і демократична держава, просто фактори цілісності у ній інші, ніж у тоталітарному суспільстві, наприклад: ідея національної незалежності (національне відродження), що характерна для ряду малих держав.

Скажімо більше: на етапі переходу суспільства у нову якість (за умови, що існує чіткий вектор переходу), на етапі корінних реформ, коли необхідно поновити усю систему взагалі, а не тільки її окремі елементи, цілісність необхідна. У протилежному випадку втрати суспільством своєї цілісності, реформа може захлинутися. Втрата (або не придбання) цілісності на етапі переходу різноспрямованість дій і боротьбу політичних сил, які усе більше активізуються. Відбувається посилення конфронтації між опричниками

системи і силами антисистеми, з'являється цілий ряд претендентів на роль верховного „лідера” як джерела істини. Реформа поступається боротьбі за роль у ній, суттєва діяльність заміщується політичним позиціонуванням.

Британський політолог А. Гембл у своєму дослідженні „Вільна економіка і сильна держава”, аналізуючи дві тенденції усередині Консервативної партії Британії, приходять до висновків, що результатом суспільної потреби у тих чи інших методах управління, є чергування при владі не тільки лейбористів та консерваторів, але й наперемінно то одного, то другого угруповання торі. Так, „тетчерізм”, - за думкою А.Гембла – це течія консерваторів „нового покоління”, який відповіддю на потребу, що назріла в суспільстві у політиці „нової гегемонії” [12, с. 101].

Можна сказати, що не новий „лідер” є джерелом, причиною та ініціатором модернізації (або стабілізації) суспільства, а навпаки – „лідер” та його діяльність є результатом самоорганізації системи, яка має потребу у модернізації (або стабілізації).

Звідси випливає і інше: у тоталітарному суспільстві усякий новий „лідер”, що приступає до реформи, керується не міркуваннями про загальне благо, не чесними устремліннями покращити (демократизувати, реформувати) систему, а іншими мотивами, серед яких визначальною є особиста влада. Природно, що у цю діяльність підключаються ті засоби та методи посилення влади, які найбільш прийнятні та ефективні у даних умовах. Так, якщо виникає потреба у наведенні порядку у системі, яка втратила в силу тих чи інших обставин свою цілісність, новий „лідер” проголошує курс на укріплення виконавчої влади, національної безпеки, національної єдності і державності, боротьбу з корупцією та злочинністю тощо. Якщо ж система дає наказ на демократизацію (лібералізацію) суспільного життя, у силу занадто тоталітарного режиму, „лідер” бере курс на роздержавлення економіки, децентралізацію управління, гласність, розширення прав і свобод особи [13, с.10].

Історія вже давно відзначила, що „злого” правителя, як правило, змінює „добрий”, і навпаки. В той же не слід підходити до цього процесу так вульгарно-матеріалістичне. Лідер, який би він не був – номінальний чи реальний – в силу свого статусу так або інакше впливає на прийняття політичних рішень. Для того, щоб політичний лідер набув впливу на свою політичну систему, дуже важливим є зацікавленість у ньому самої політичної системи. Необхідно закріпити на законодавчому рівні статус політичного лідера, легітимність його влади та дій, інакше його особа аж ніяк не вплине на розвиток чи гальмування розвитку суспільства. Єдину роль, яку в цьому випадку зіграє лідер – він стане винним за всі прорахунки та невдачі влади.

19 липня 1994 року Леонід Кравчук зійшов з політичної арени як загальнонаціональний лідер і Президент України. З його ім'ям пов'язують прийняття Акта про незалежність України, проведення доленосного референдуму 1 грудня 1991 року, перші кроки по входженню України в європейські структури, а також нерішучість та непослідовність у проведенні економічних реформ. Висновки аналітиків підтверджують те, що неефективність дій Л.Кравчука в період економічної кризи викликала незадоволення у населення, і це стало наслідком обрання нового лідера, так би мовити, „від протилежного”, на знак протесту проти діяльності колишнього Президента. Це можна пояснити таким чином: непідкріплення очікувань електорату лідером – відсторонення лідера – вибір альтернативного лідера „від протилежного”.

Підтверджує наведену інтерпретацію значущий позитивний зв'язок „економічного” фактора з фактором іміджу „людини справи, господарника”, „борця з мафією та корупцією”, доводячи дію механізмів вибору „від протилежного” і „запиту тих якостей лідера, які необхідні для подолання економічної кризи”[14, с.94].

Завдання розбудови держави та зовнішня загроза вимагали максимальної консолідації нації, еліт, усього народу України. Відповідно, що система зробила запит на узгоджувальний, компромісний тип лідерства, яким і було

лідерство Леоніда Кравчука. Такі політики, як він, як правило, легко беруть владу, але не можуть її втримати, оскільки витрачають енергію переважно на утримання завойованого. Чим більше України набувала атрибутів державності і здобувала міжнародне визнання, тим більше виходила на перший план необхідність вирішувати інші завдання – реформування економіки, державних структур, політичної системи. А вирішення цих завдань передбачало боротьбу з плановими монопольними структурами, які склалися на той час, а також консервативним парламентом. Президент Л.Кравчук ні за своїми переконаннями, ні за своїми особистими якостями не міг вирішувати цих завдань.

Л.Кучма як лідер і як Президент був вимушений братися за розв'язання одразу всіх проблем, які ніхто не розв'язував упродовж десятиріч. Але це не могло бути ефективним принаймні з двох причин: таким чином уряд розпорошував наявні ресурси та швидко їх вичерпував; крім того, будь-які радикальні перетворення зачіпають певні інтереси, а тому одночасне здійснення таких перетворень по цілому фронту створювали главі держави чимало опонентів. Ці два чинники повинні завжди враховуватися новими лідерами при розробці першочергових планів дій. Поряд з цим існує неминучий ефект різкого зростання очікувань одразу усіх верств населення, задовольнити які у повному обсязі неможливо. Це ставить лідера у жорсткі часові межі – він повинен довести свою ефективність раніше, ніж настане можливе масове розчарування. Виходячи з цього, у першу чергу варто здійснювати такі реформи, які: 1) не вимагають великих матеріальних витрат; 2) створюють більше прихильників, ніж супротивників режиму; 3) приносять швидкий ефект.

Тому не випадково Президент окреслив своїм першочерговим завданням відновлення законності, а тільки потім – своє бачення суттєвих змін в економічній сфері: бюджетна та грошова реформи, наведення порядку у царині валютного регулювання й зовнішньоекономічної діяльності тощо. При проведенні політичного курсу, забезпеченні стабільності у державі,

консолідації нації, території та регіонів України, було б згубним для Президента як неправомірне застосування сили, так і невикористання її у необхідних випадках.

Отже можна зробити певні висновки: визначаючи умови, за яких вплив лідера на суспільство буде суттєвим, не можна не відмітити такої обов'язкової умови, як реалізм у здійсненні перетворень, розуміння об'єктивних складностей, що їх викликають; не лише міжнародні та соціально-економічні умови, а й особливості політичної культури населення – загалом в Україні та в окремих її регіонах. Спроби здійснення реформ без врахування історичних передумов, існуючої соціально-економічної структури, рівня політичного плюралізму, політичної культури різних верств населення можуть не лише призвести до дискредитації інституцій влади та її носіїв, а й загальмувати розвиток української держави.

Громадяни України, як свідчать результати соціологічних досліджень бажають бачити на посаді Президента своєї країни визнаного лідера загальнонаціонального масштабу, раціонального політика, який, очоливши державу, впевнено завершив би економічні реформи, рішуче поборов бідність, безробіття, викоринив злочинність, корупцію, клановість [15, с. 11].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авцинова Г.А. Политическое лидерство // Государство и право – 1993. - №5. – С. 138-146.
2. Рудич Ф. Політичне лідерство на пострадянському просторі: методологічний контекст // Політичний менеджмент. Спеціальний випуск. – 2006. – С. 5-14.
3. Восленский М.С. Номенклатура: господствующий класс Советского Союза. – М.: МП „Октябрь” совм. С „Сов.Россия”, 1991. – 623с.
4. Шлезингер Артур М. Циклы американской истории. – М.: Изд-во группа «Прогресс» Академия», 1992. – 685с.

5. Восленский М.С. Номенклатура: господствующий класс Советского Союза, - М.:МП „Октябрь” совм. с „Сов.Россия”, 1991. – 623с.
6. Пугачев В.П. Субъекты политики: личность, элиты, лидерство. – М.: О-во «Знание» РСФР, 1991. – 56с.
7. Пахарев А.Д. Політичне лідерство: історико-політологічний контекст і сучасне становище. – Автореф. дис. докт. політ. наук: 23.00.02 / НАН України, Інститут політичних та етнонаціональних досліджень – К., 2003. – 35с.
8. Абашкина Е.Б., Косолапова Ю.Н. О теориях лидерства в современной политической психологии // США: экономика, политика, идеология. – 1994. - №4. – С.13-18.
9. Пахарев А.Д. Теоретичні основи політичного лідерства в сучасній політичній науці // Політичний менеджмент. Спеціальний випуск. – 2006. – С.22-29.
10. Плеханов Г.В. К вопросу о роли личности в истории // Избранные философские произведения. В 5-ти томах. – М.: Гос. Изд-во полит. лит-ры, 1959, Т.2.- 112с.
11. Камю А.Б. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. Пер.с фр. – М.: Политиздат, 1990. – 415с.
12. Савельев В.А. Капитолий США: прошлое и настоящее. – М.: Мысль, 1989. – 300с.
13. Амелин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. – М.: Мысль, 1989. – 187с.
14. Зущик Ю., Кривошеенко О., Яблонський В. Фігури. Політичне лідерство в сучасній Україні. – К., „Альтерпрес”. – 1999. – 274с.
15. Рудич Ф. Політичне лідерство на пострадянському просторі: методологічний контекст // Політичний менеджмент. Спеціальний випуск. -2006. – С.5-14.

Довідка про автора

Прізвище, ім'я та по-батькові ПОХИЛО ІРИНА ДАНИЛОВНА

Місце роботи ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Посада доцент

Науковий ступінь та вчене звання – кандидат політичних наук.

Адреса робоча, № тел м. Вінниця, вул. Хмельницьке шосе, 95, 80432-59-76-
82.